

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. І.

Мечникова — заклад вищої освіти в Україні. Засн. 1865 в Одесі на базі Рішельєв. ліцею як Імператор. Новорос. університет у складі 3-х факультетів: істор.-філол., фіз.-мат. та юрид. з ініціативи М. Пирогова. Гол. корпус перейшов у спадок від Рішельєв. ліцею і розташ. на вул. Дворянська, № 2. Тривалий час був єдиним закладом вищої освіти як на Пд. України, так і всьому чорномор. узбережжі. У період 1865–1920 ректори: І. Соколов, Ф. Леонтович, М. Головкінський, С. Ярошенко, І. Некрасов, Ф. Шведов, О. Деревницький, І. Занчевський, В. Петріашвілі, С. Левашов, Д. Кишенський, О. Доброклонський, А. Білімович, С. Солнцев. Протягом перших десятиліть діяльності в Університеті викладали відомі вчені, склалися наук. школи і напрями. 1867–68 та 1872–82 працював основоположник еволюц. ембріології, мікробіології та імунології І. Мечников (згодом нобелів. лауреат, 1908), у 1945 Університету присвоєно його ім'я. З природн. відділом фіз.-мат. факультету пов'язані імена засн. школи фізіологів І. Сеченова, фундатора заг. і порівнял. ембріології О. Ковалевського, основоположника онтогенет. морфології вищих організмів Л. Ценковського, засн. школи гідробіологів П. Бучинського, академік АН УРСР А. Сапегіна. Серед випускників — президент АН УРСР Д. Заболотний, бактеріолог В. Хавкін. На фіз.-мат. факультеті читали лекції геологи і географи М. Андрусов, М. Головкінський, О. Клосовський, А. Криштофович, Р. Прендель, Г. Танфільєв, хіміки О. Вериги, М. Зелінський, П. Мелікішвілі, фізики О. Орлов, М. Умов, Ф. Шведов, математики А. Білімович, В. Лігін, І. Слешинський, І. Соколов, С. Ярошенко. У кабінеті механіки працював Й. Тимченко (винайшов механізм, що давав стробоскоп. ефект; 1-й у світі прототип кіноапарата). Серед випускників — нобелів. номінанти фізики Л. Мандельштам, О. Фрумкін (тричі) та хімік Г. Стадников. На юрид. факультеті викладали правознавці О. Богдановський, В. Палаузов (обидва — кримін. право), Ф. Леонтович, О. Шпаков (обидва — історики права), П. Цитович, М. Дювернуа, О. Боровиковський (усі — цивіл. право), П. Казанський (міжнар. право), а також економісти М. Вольський, В. Косинський, С. Солнцев. На

істор.-філол. факультеті переважали філол. студії академік (В. Істрін, Д. Овсяннико-Куликовський, В. Ягич) та чл.-кор. (В. Григорович, О. Кирпичников, О. Томсон) С.-Петербур. АН. Проблемне поле істориків охоплювало античність та археологію (П. Брун, Н. Кондаков, О. Павловський, Ф. Успенський, Е. Штерн, В. Юргевич), візантиністику (Ф. Успенський, Н. Кондаков), історію Церкви і християн. старожитностей (М. Красносельцев, О. Доброклонський), європ. Середньовіччя (П. Біцільлі, Р. Віппер, В. Крусман), новістику (О. Брікнер, В. Надлер, О. Трачевський, Г. Афанасьєв), русистику та україністику (М. Смирнов, Г. Перетяткович, О. Маркевич, І. Линниченко), теор. проблеми істор. науки та історіографії (О. Брікнер, О. Трачевський, Н. Кондаков, П. Ардашев, Є. Щепкін, Г. Афанасьєв), істор. географію (Л. Воеводський, П. Брун), істор. краєзнавство (В. Надлер, А. Флоровський, О. Маркевич). Діяло Історико-філологічне товариство при Новоросійському університеті. Серед випускників — історик М. Василенко. 1900 відкрито мед. ф-т, на якому розпочали свої дослідж. О. Богомолець (майбут. президент АН УРСР), один із основоположників рад. терапевт. школи М. Стражеско, В. Філатов (номінант на нобелів. премію), а також академік АН УРСР Ф. Яновський.

За рад. влади 1920 Новорос. університет закрито. На його базі створ. інститути: мед. (шляхом об'єднання мед. факультету з мед. жін. курсами), фіз.-мат. (фіз.-мат. факультетів Інституту й Вищих жін. курсів) і гуманітарно-сусп. (злиття істор.-філол. та юрид. факультетів Університету й Вищих жін. курсів та приєднання Вищого міжнар. інституту й екон. факультету політех. інституту). 1921 діяльність гуманітарно-сусп. інституту припинено, а його базу розподілено між інститутами: нар. освіти (існував 1920–30), нар. господарства (1921–30) і археол. (1921–22). До складу ІНО перейшли істор.-соціол., ідейно-літ., філол.-лінгвіст. відділи, що разом із приєднанням фіз.-мат. інституту утворили факультет профес. освіти. Базовими структурами інституту нар. господарства стали колишні юрид. факультети Новорос. університету і Вищих жін. курсів та екон. факультет пед. інституту, виділені зі структури реорганіз. гуманітарно-сусп. інституту. Саме ІНО вважають спадкоємцем Університету. Мав відділи — укр., рос. і євр., до його складу в різний час входили підрозділи: факультет соц. виховання (готував учителів початк. шкіл); профес. освіти (діяли сектори біології, математики, історії, мови й літ.-ри); політ. освіти із секторами музейно-архівно-бібліотеч. і лекторським. 1930 замість ІНО створ. інститути: соц. виховання, профес. освіти та фіз.-хім.-математичний. Урешті 1933 інститут соц. виховання став пед. інститутом, а на базі

двох ін. створ. Одес. держ. університет. Спочатку в складі Університету були матем., фіз., хім. та біол. факультети, згодом організували ще й екон. (проіснував до 1937) з відділом історії. 1934 відкрито істор. і геогр. факультети, 1937 створ. літ. (згодом перейменов. на філол.) з укр. та рос. відділами, 1938 фіз. і матем. факультети об'єднано, 1939 відкрито заоч. відділ і екстернат. До його складу ввійшли також фіз.-тех. інститут «Українфільму», філія Укр. інституту математики і механіки, Ботанічний сад Одеського університету, Астрономічна обсерваторія Одеського університету, геофіз. лаб., філія Укр. зоол.-біол. інституту та наук. бібліотека колиш. Новорос. університету. Довоєн. Університетом керували І. Шмідт, М. Вайнштейн, Ф. Пекарський.

У 1930-х рр. низку викладачів репресовано, зокрема академік ВУАН М. Слабченка, археолога М. Болтенка, проректора Д. Склярука, деканів істор. факультету Д. Кипарисова та І. Сєроглазова, декана геогр. факультету Ш. Вишнепольського, завідувач кафедри історії України І. Погорілого, проф. О. Сухова, М. Букатевича, психолога В. Герасименка, філософа Б. Меламеда, історика В. Баршівського, викл. педагогіки С. Флякса. Під час 2-ї світової війни Університет не припиняв своєї роботи. Наприкінці липня 1941 прийнято рішення про евакуацію — спочатку в м. Майкоп (Респ. Адігея, РФ, 1941–42), згодом — у м. Байрам-Алі (нині Байрамали, Туркменістан). На поч. 1942–43 навч. року налічував лише 266 студентів та 8 проф., 18 доцент, 2 ст. викл., 8 асист., 16 лаборантів. У серпні 1944 почалася реевакуація. 1939–49 Університетом керував М. Савчук. В окупов. Одесі з кін. 1941 нова адміністрація відновила роботу Університету в складі факультетів: мед., політех. та агрокультур., а згодом істор.-філол. (з румун. відділом), юрид. і точних наук. Були спроби відкрити богослов. та філос. факультети. З наближенням рад. військ припинив своє існування. За післявоєнні десятиліття Університет значно розширився, з'явилися нові навч. корпуси та гуртожитки. Якщо в 1945–46 навч. році було бл. 1500 студентів і 74 аспіранти, а навч. процес забезпечували 216 викл. (25 проф., 58 доцент), то на 1990–91 навч. рік студентів налічувалося понад 10 тис. (денний відділ разом із вечір. та заоч.), а викл. — 800 (серед них — 94 проф., д-ри наук і 488 доцент, канд. наук). Наприкінці 1980-х рр. Університет складався із факультетів: фіз., мех.-матем., хім., біол., геол.-геогр., істор., юрид., філол., романо-герман. філології. Також входили Музей зоологічний Одеського національного університету ім. І. Мечникова, Музей палеонтологічний Одеського національного університету ім. І. Мечникова, Музей петрографо-мінералогічний Одеського національного університету ім. І. Мечникова, Астроном. обсерваторія, Ботан. сад, НДІ фізики, обчислювал. центр, навч.-наук.-вироб. та 2 інж. центри і 17 проблем. й н.-д. лаб. 1965 Університет нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. У повоєнні десятиліття Університетом

керували П. Іванченко, С. Лебедев, О. Юрженко, О. Богатський, В. Сердюк. Протягом 1940–80-х рр. в Університеті працювали чл.-кор. АН УРСР — біолог В. Тульчинська, астроном В. Цесевич, хімік О. Богатський (1976 став академік), лауреати Держ. премії СРСР фізики С. Андронаті, Є. Кирилов, І. Вікулін, біолог В. Севаст'янов, історик Д. Урсу, Держ. премії УРСР — фізики В. Білоус, О. Ханонкін, В. Преснов, Ю. Ковальов, Держ. премії УРСР ім. Т. Шевченка — літературознавець В. Фашенко, премії ім. К. Ушинського — психолог Д. Елькін (тричі). Серед випускників — директор Одес. філії Інституту біології пд. морів АН УРСР академік НАНУ Ю. Зайцев, заст. дир. Інституту історії України НАНУ проф. С. Кульчицький, академік і віце-президент НАНУ І. Курас.

За роки незалежності України Університет адаптувався до нових соц.-екон. обставин і продовжив свій розвиток у сучас. суспільно-політ. умовах. 2000 надано статус національного. 18 травня 2003 Університет одним із перших в Україні підписав Болон. декларацію. На поч. 2010-х рр. в Університеті навч. понад 15 тис. студентів, працювало бл. 1300 викл., серед них — 200 д-рів, проф. Нині в Університеті діють факультети: біол., геол.-геогр., екон.-правовий, історії та філософії, журналістики, реклами та видавн. справи, математики, фізики та інформ. технологій, міжнар. відносин, політології та соціології, психології і соц. роботи, романо-герман. філології, філол., хімії та фармації, а також фаховий коледж, відділ. довузів. підготовки, навч.-консультац. «Центр лідерства». Університет є засн. та видавцем низки наук. і наук.-практ. видань, серед них — «Бібліотечний Меркурій», «Вісник Одеського національного університету» (серії: Біологія, Географічні та геологічні науки, Економіка, Філологія, Хімія), «Діалог: медіа-студії», «Дослідження в математиці і механіці», «Доха», «Записки з ономастики», «Записки з романо-германської філології», «Записки з українського мовознавства», «Записки історичного факультету», «Libra», «Міжнародні та політичні дослідження», «Мікробіологія і біотехнологія», «Мова», «Odessa Astronomical Publications», «Одесский астрономический календарь», «Полілог», «Психологія та соціальна робота», «Правова держава», «Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління», «Сенсорна електроніка і мікросистемні технології», «Соціально-політичні студії», «Стародавнє Причорномор'я», «Фізика аеродисперсних систем», «Філологічні студії», «Photoelectronics», «Чорноморська минувшина». Екон. криза, воєнні дії та кризові явища в освітан. сфері призвели до низки проблем, зокрема склад. фінанс. стану, скорочення чисельності здобувачів вищої освіти та наук.-пед. працівників. Незважаючи на це, Університет шукає і знаходить нові можливості для розвитку. Член-кореспондент НАНУ стали мовознавець Ю. Карпенко та біолог В. Іваниця. 1991 Держ. премії України в галузі науки і техніки здобули фізики Ш.

Курмашев, Г. Попов, В. Сминтина, хіміки С. Андронаті, М. Лук'яненко, геологи І. Зелінський, Є. Черкез, географ Г. Швебс, історик В. Станко. Ректори — І. Зелінський (1987–95), В. Сминтина (1995–2010), І. Коваль (2010–20), В. Труба (від 2021).

Рекомендована література

1. Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета. О., 1890;
2. Історія Одеського університету за 100 років. К., 1968;
3. Історія Одеського університету (1865–2000). О., 2000;
4. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова за роки незалежності України 1991–2005 рр. О., 2005;
5. Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біогр. слов. Т. 1–4. 2-е вид. О., 2005;
6. Випускники Одеського (Новоросійського) університету: Енциклоп. слов. Вип. 1–2. О., 2005–10;
7. Співробітники Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – лауреати державних нагород України. О., 2010;
8. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Історія та сучасність (1865–2015). О., 2015;
9. Золоті імена Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. О., 2016;
10. Випускники Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: Енциклоп. слов. О., 2019;
11. Професори Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: Біогр. довід. У 2-х т. О., 2020.

В. М. Хмарський

Бібліографічний опис:

Одеський національний університет ім. І. Мечникова / В. М. Хмарський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-75022>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).